De Nederlandse geschiedenis in 19de-eeuwse schilderijen verbeeld

Helden van het Vaderland

Het Amsterdams Historisch Museum nodigt geschiedenisdocenten uit voor de opening en voorbezichtiging van de tentoonstelling 'Helden van het Vaderland', die op 14 oktober 1991 om 17.30 uur plaatsvindt. Prof. dr. J. Bank zal de inleiding verzorgen.
Wanneer u deze bijeenkomst wilt bijwonen, kunt u zich uiterlijk op 7 oktober aanmelden via tel. 020-5231822.
U ontvangt dan een persoonlijke uitnodigingskaart.

De expositie 'Helden van het Vaderland' is van 15 oktober 1991 tot en met 5 januari 1992 dagelijks van 11.00 tot 17.00 uur te zien in het Amsterdams Historisch Museum, Kalverstraat 92.
De catalogus is in het museum en de boekhandel verkrijgbaar. Voor klassen zijn rondleidingen tegen gereduceerd tarief mogelijk.
Voor inlichtingen en afspraken voor groepsbezoek: Educatieve Dienst tel. 020-5231822 (maandag t.m. vrijdag van 13-16 uur).

Inhuldiging van graaf Willem III tot heer van Friesland, J.H. Egenberger (1822-1897)

Dedalo Carasso

De tentoonstelling van negentiende eeuwse schilderijen over onderwerpen uit de vaderlandse geschiedenis in het Historisch Museum is een goede reden om in de herfstvakantie naar Amsterdam te gaan. Dedalo Carasso, die de tentoonstelling samenstelde en ook de bijbehorende catalogus verzorgde, geeft hieronder aan wat er zoal te zien is.

Het Amsterdams Historisch Museum is in het bezit van een collectie schilderijen over de vaderlandse geschiedenis van 40 na Christus tot en met 1861. De verzameling bestaat uit 253 olieverfschetsen van gemiddeld ongeveer 40 bij 50 centimeter. Zij is tussen 1850 en 1863 door negentwintig veelbelovende jonge kunstenaars in opdracht van de Amsterdamse assuradeur Jacob de Vos Jacobszoon geschilderd.

De meeste kunstenaars zijn vergeten, maar van enkelen kennen wij de namen nog, zoals Lawrence Alma Tadema, August Allebé en Charles Rochussen.

Het ontzet van Leiden, door Ch. Rochussen (1814-1894). Naar dit schilderij is een schoolplaat gemaakt.

Het historische beeld van de galerij

De historieschilderkunst gold omstreeks 1850 als de meest verheven en moeilijkste onder de kunstuitingen. Jacob de Vos die bestuurder van de Amsterdamse kunstacademie was, wilde door het geven van opdrachten van historische taferelen jong talent stimuleren. De schetsen die hij zo verwierf, hingen in tien wandvakken van ongeveer twee bij viereneenhalve meter in een speciaal paviljoen achter zijn kapitale grachtenpand op Herengracht 130.
Jacob de Vos schreef zelf teksten bij de geschilderde taferelen en liet deze in het Frans vertalen en drukken. Daarnaast is nog een manuscript in het Nederlands bewaard gebleven. De Vos benutte *De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland, door Mr. J. van Lennep aan zijne kinderen verhaald* als bron.
Zijn commentaar is vaak rechtstreeks uit dit populaire geschiedverhaal overgeschreven. De galerij is desalniettemin een geesteskind van hemzelf. Voor de geschilderde taferelen moest hij een visueel-anekdotische keuze uit een omvangrijke tekst maken. Daarbij ging De Vos - in overleg met zijn vriend Van Lennep - ook bij de populaire beeldhistoriografie van zijn tijd te rade. Verschillende taferelen uit de historische galerij gaan dan ook terug op eind 18de-eeuwse en vroeg 19de-eeuwse geïllustreerde vijftienstuiversgeschiedenissen voor jong en oud; de uitbeelding van de vaderlandse geschiedenis werd in de eerste helft van de 19de eeuw namelijk niet alleen als een verheven kunstideaal maar ook als een educatief medium beschouwd.

Beide benaderingen zijn in de galerij De Vos terug te vinden: verschillende schilderijen zijn door de hoge kunst van Géricault en Ary Scheffer beïnvloed, andere gaan gewoon op bekende plaatjes terug.

De geschiedopvatting van de afbeeldingen

Van Lennep schreef zijn vaderlandse heldengeschiedenis vanuit orangistisch perspectief, waarbij hij geraffineerd de Staatse traditie in een minder gunstig daglicht stelde. Voor de gebroeders De Witt had hij weinig goede woorden over en Michiel de Ruyter wekte niet zijn grootste enthousiasme op.
De minstens even orangistische Jacob de Vos stond veel positiever ten opzichte van de gebroeders De Witt en legde meer nadruk op De Ruyter. Hij ging uit van het 19de-eeuwse ideaal dat de Oranjes boven de partijen staan en tegenstellingen overbruggen. Frederik Hendrik die zich Vondels *Palamedes* laat voorlezen, of Willem III die de Staatse De Ruyter en de orangistische Cornelis Tromp verzoent, dat lag meer in zijn lijn.

De galerij De Vos bestaat vooral uit heldengeschiedenissen met exemplarische

klaio
nummer 6/91
pagina's 16 en 17

betekenis. Zelfopoffering, getrouwheid aan het gegeven woord, vlootvoogden die bij de mast sterven, daardoor werd De Vos ontroerd. Herman de Ruiter, Roemer Vlacq, Van Speyk, Albrecht Beijling en Hambroek waren voor hem Hollandse Curtiussen en Regulussen. Daarbij speelde ook de fortuin een belangrijke rol: de van het paard gevallen en aldus jong gestorven Maria van Bourgondië, of Willem III wiens paard over een molshoop struikelde waarna de koning-stadhouder stierf, dit waren gebeurtenissen die aantoonden dat het lot niet zelden een streep door de historische rekening haalt.

Heldenmoed was voor Jacob de Vos hét kenmerk van ons volk, en dit bleef voor hem zo, als er géén Oranjes waren om daarin voor te gaan. Dit verklaart waarom De Vos eerst zijn bewondering uitspreekt over het dappere gedrag van de zonen van Willem V in de strijd tegen de in 1793 en 1794 oprukkende Fransen, en hij in 1799 ook de Frans-Bataafse heldenmoed tegen de Engelsen en Russen in de slag bij Castricum prijst. In beide gevallen gaat 't om Nederlandse heldenmoed. Tegen en met wie gevochten wordt, doet minder ter zake.
Dit geldt ook ten aanzien van de houwdegen Chassé die bejubeld wordt omdat hij zich onder Napoleon dapper tegen de Spanjaarden weerde. En voor de kapitein-pontonnier Benthien, die Napoleon in staat stelde over Beresina terug te trekken. Men kan echter weer niet zeggen dat De Vos een bewonderaar van Napoleon was. De keizer komt er bij hem als vijand van ons land slecht vanaf, behalve dan op een tafereeltje dat Napoleon tijdens een avondwandeling langs de Amsterdamse grachten laat zien. De hoge bezoeker van de derde hoofdstad des rijks vertelt daar aan een adjudant dat er bij de Hollanders een instinct voor grote en edele daden leeft en dat hun dapperheid die der Fransen evenaart. De Vos had over dit gesprek in een almanakje gelezen en de gebeurtenis in beeld laten brengen. Voor hem was Holland een heldenland, in voor- en tegenspoed, en hij voelde zich daarin door vriend en vijand gesterkt.

Een nog mooier verleden

Wie de taferelen kritisch bekijkt stuit niet alleen op exemplarische anekdotes maar ook op historische ficties. Een bekend verzinsel is de Slag bij het Manpad, die door David Jacob van Lennep (de vader van de reeds genoemde Jacob van Lennep)tot een nationale legende is gemaakt.

Ook Jacob de Vos onttrok zich niet aan de verleiding om elementen aan de vaderlandse geschiedenis toe te voegen. Hij nam daarvoor het verhaal van Willem III de Goede, de 14de-eeuwse Hollandse graaf die de Friezen onderwierp en in 1328 door hen gehuldigd werd. Uit de woordkeuze van De Vos is op te maken dat hij Jan Wagenaars *Vaderlandsche Historie* als bron heeft benut. Wagenaar vermeldt alleen dat de Friezen de Hollandse graaf in Haarlem huldigden en hem toen een oud geschrift lieten zien met de plechtigheden waarmee de graven van Holland vanouds in Friesland beoosten de Zuiderzee ontvangen werden. Daartoe behoorde de verheffing van de graaf op het schild. De illustrator van Wagenaar etste een leuk plaatje van een niet nader aangeduide Hollandse graaf op het schild en De Vos maakte daar Willem III van.
Waarom de nuchtere assuradeur dit heeft gedaan? Ik vermoed omdat Jacob de Vos gecharmeerd was van vorstelijke continuïteit, getuige zijn commentaar bij het schilderij met de inhuldiging van koning Willem III in 1849: '*De Koning bezwoer de Constitutie, en de Staatsmagten legden de eed van trouw af aan den 'derden Willem den derde' - als zijn Grafelijke en zijn Stadhouderlijke naamgenoot: 's lands hoop, liefde en heil!*'

Een attractie voor de schoolgaande jeugd

Jacob de Vos overleed in 1878, zijn vrouw in 1883. De weduwe De Vos-Wurfbain legateerde de historische galerij aan Arti et Amicitiae ten behoeve van het weduwen- en wezenfonds. Deze kunstenaarsvereniging bezat zelf ook een historische galerij, die af en toe voor het grote publiek werd opengesteld en dan de nodige bezoekers en inkomsten opleverde. Het fenomeen historische galerij raakte in de jaren negentig echter uit de mode en Arti deed zijn twee collecties aan een kunsthandelaar over. Verontwaardigde vrienden van Jacob de Vos kochten diens galerij op en schonken deze in 1897 aan de gemeente Amsterdam. Zo kwamen de olieverfschetsen in het nog lege, pas geopende Stedelijk Museum terecht.
De galerij had daar een educatieve functie, maar haar faam verbleekte al snel. Men ging in het middelbaar onderwijs in ieder geval authentiek beeldmateriaal gebruiken. In 1907 verscheen van M.G. de Boer nog *Ons Vaderland* met taferelen uit de galerij van De Vos. Niet lang daarna kwam de befaamde vaderlandse platenatlas van dezelfde M.G. de Boer en H. Hettema uit met reprodukties van origineel beeldmateriaal.

De dagen van de galerij De Vos waren geteld, want in artistiek opzicht oogstte zij nog slechts hoon. De verzameling die omstreeks 1850 was opgezet om de schilderkunst te verheffen werd naar museum Fodor verbannen. Directeur C. Baard van het Stedelijk Museum schreef in 1935 aan de wethouder van kunstzaken: '*De plaatsing er van [de galerij] in het Stedelijk Museum is ... van dien aard dat zij vanwege de slechte belichting niet tot haar recht komt. Buiten en behalve dit bezwaar is zij door het Museum van Aziatische Kunst en door dat van de Moderne toegepaste Kunst volkomen in het gedrang geraakt ... Voor het Museum Fodor zal zij zonder twijfel een attractie zijn voor de schoolgaande jeugd, waardoor dit Museum ongetwijfeld meer bekendheid zal krijgen bij het grote publiek ... Ik heb mij veroorloofd de verzameling bij wijze van proef naar het Museum Fodor te doen vervoeren, teneinde mij van de gunstige plaatsing daar te kunnen overtuigen en daarna met een definitief voorstel bij U aan boord te komen.*'

B en W stelden zich op achter deze beslissing, die door verwijdering naar het depot werd gevolgd.

Na vijftig jaar kwam de verlossing. Eind 1990 werd besloten de collectie weer uit de kelder te halen, te restaureren, opnieuw te fotograferen, te exposeren en in een catalogus te confronteren met het - in hedendaags Nederlands omgezette - commentaar van Jacob de Vos zelf. Dit mondde uit in een omvangrijk project met veel werk en minstens even veel plezier: wat er onder anderhalve eeuw vuil vandaan kwam blijkt van een aantrekkelijke artistieke kwaliteit. De historische galerij is na anderhalve eeuw een interessant historisch en een kunsthistorisch document geworden.